

HANS HERTER

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βόννης

ΠΕΡΙ ΤΥΧΗΣ¹

Μὲ ἔκφρασιν ἐντυπωσιακῆς προσευχῆς πρὸς τὴν σώτειραν Τύχην διὰ τὴν «εὐρυσθενῇ Ἰμέραν» ἀρχίζει ὁ Πίνδαρος τὸ δωδέκατον Ὀλυμπιακὸν αὐτοῦ Ἐπινίκιον διὰ τὸν πολίτην Ἐργοτέλη, ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 472 ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ δις ἤδη εἰς τὰ Πύθια καὶ ἅπαξ εἰς τὰ Ἴσθμια εἶχε νικήσει. Ἀπὸ τὴν τύχην ἐξαρχαῖται τὸ καλὸν τῆς πόλεως κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, αἱ ἐπιτυχίαι εἰς τὸν πόλεμον, ὥς καὶ εἰς τὰ Συμβούλια. Εἶναι ἡ τύχη φερέπολις, ὥς ἐλέγετο ἐν ἑτέρῳ ποιήματι τοῦ Πινδάρου (ἀπόσπασμ. 39 Schr. Sn.). Ἀλλ' ὥς τὸ καλὸν τοῦ συνόλου, οὕτω ὑπόκειται εἰς αὐτὴν καὶ ἡ μοῖρα ἐκάστου, τοῦθ' ὅπερ ὁ ποιητὴς δεικνύει διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἐργοτέλους. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως, ἡ ὁποία, ὥς οὐδέποτε διέφυγε τὴν προσοχὴν, σχετίζεται μετὰ τοῦ «τυχεῖν», ἐπιτρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὴν τύχην ὥς τι τὸ ἐνυοϊκόν, διότι τὸ ῥῆμα πηγάζει ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ

1. Ὁμιλία κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τὴν 10^{ην} Δεκεμβρίου 1962 ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (μετάφρασις ἐκ τοῦ γερμανικοῦ).

Βιβλιογραφία. Ἡ σπουδαιότερα βιβλιογραφία ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀρθροῦ τοῦ L. Ruhl καὶ O. Waser, *Myth. Lex.* V 1309 ἐπ., ὅπερ τὴν προηγουμένην ἔρευναν ἐμφανίζει: A. D. Nock, Sallustius concerning the Gods and the Universe, *Cambr.* 1926, LXXIV f. F. Wahrli, Λάθε βιώσας, *Leipz. - Berl.* 1931, *Usonders*, s. 63 ff. U. v. Wilamowitz-Moellendorff, *Der Glaube der Hellenen* II, *Berl.* 1932, 298 ἐπ. (vgl. *Hermes* LXIV, 1929, σ. 486). V. Cioffari, *Fortune and Fate from Democritus to St. Thomas Aquinas*, *Diss. Columbia Univ.*, New York 1935. G. Busch, *Untersuchungen zum Wesen der Tyche in den Tragödien des Euripides*, *Diss. Heidelb.* 1937. O. Kern, *Die Religion der Griechen* III, *Berl.* 1938, 74 ff. E. G. Berry, *The History and Development of the Concept of θεία μοῖρα and θεία τύχη*, *Diss. Chicago* 1940. G. Herzog-Hauser, *RE* s. v. Tyche (1943; πρβλ. *Wien. Stud.* LXIII, 1948, 156 ἐπ.). H. Strohm, *Tyche*, *Stuttg.* 1944. A. A. Buriks, *Περὶ τύχης*, *Diss. Leiden* 1948. W. Ch. Greene, *Moirai*, *Cambr. Mass.* 1948. C. Dianò, *Forma ed Evento* Venezia 1952, 22 ff. (*Grande Antologia Filosofica* II, Milano 1954, 251 ff. 281 ff.).

ὁποῖος σκοπεύει καὶ ἐπιτυγχάνει τοῦ στόχου. Εἶναι λοιπὸν τὸ οὐ ἔτυχέ τις καὶ κατὰ ταῦτα ἀντιστοιχεῖ εἰς ἐσκεμμένην δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία αὐτοῦ δύναται ἔστιν ὅτε νὰ ὑποχωρῇ ἢ νὰ ἐξαφανίζηται ἐξ ὁλοκλήρου, διότι ἤδη παρ' Ὀμήρῳ ἐξαιρετικῶς ἀπαντᾷται ἐν καθαρῶς τυχαῖον « τυχεῖν » ('Ιλ. 5, 587), ἐν δὲ τῇ παρ' αὐτῷ μεμονωμένῃ προτάσει « ὁ ἔτυχέ τι » αἰσθάνεται τις ζωηρότητα ὅτι εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἐνὸς ἀνθρώπου συνετέλεσε καὶ ἡ τύχη. Ἡ ἰδέα ὅμως, ὅτι παρέχεται εἰς τινὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπεθύμει καὶ ἐπεδίωξεν εἶναι τόσον κυριαρχοῦσα, ὥστε εἰς τὸ ἀρχαῖον ἔπος τὸ ρῆμα νὰ χρησιμοποιῇται ἀποκλειστικῶς προκειμένου περὶ εὐχαρίστων ἢ τουλάχιστον οὐχὶ δυσμενῶν πραγμάτων. Κατὰ ταῦτα ὁ λαμπρὸς κατασκευαστὴς τοῦ σάκους τοῦ Αἴαντος « σκυτοτόμων ὄχ' ἄριστος » φέρει τὸ χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ ὄνομα Τυχίος ('Ιλ. 7, 220 κ.συνεχ.). Κατὰ τὴν μετὰ τὸν Ὅμηρον μόλις ἐποχὴν τὸ τυχεῖν ἔχει εἰς ἀμφοτέρας τὰς συντάξεις δύο σημασίας, οὕτω δὲ τὸ ὄνομα « τύχη », ἀφ' ἧς ὁπωσδήποτε ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παραδόσει, ἔχει τόσον τὴν καλὴν, ὅσον καὶ τὴν κακὴν πλευράν.

Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ λέξις δηλοῖ τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον συνέβη ἢ κατὰ τρόπον διαρκῇ τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν κατάστασιν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὴν δύναμιν, ἡ ὁποία δοῦναι εἰς τὸ γίνεσθαι. Ὅθεν ἡ τύχη δύναται νὰ ἐμφανισθῇ ἀφηρημένως ἢ ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὡς πρόσωπον, δύναται νὰ ἐμφανισθῇ καὶ εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν εἴτε ἕνα τονισθῇ ἡ δύναμις αὐτῆς εἴτε προκειμένου νὰ ἐκφρασθῇ ἡ ποικιλία τῶν κατ' αἶμα μεταπτώσεων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τότε δύναται νὰ ἐμφανίζηται προσωποποιημένη. Ὅταν ἡ τύχη προσλαμβάνῃ χαρακτηριστικὰ προσώπου τὴν θεωροῦμεν συνήθως ὡς προσωποποίησιν, ἀλλ' ὅμως καὶ προκειμένου περὶ ταύτης συμβαίνει ὅ,τι καὶ ἐπὶ ἄλλων τοιούτων μορφῶν. Εὐρίσκομεν τὸ οὐσιαστικὸν τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων ἤδη ταλαντευόμενον μετὰ τοῦ ἀφηρημένου καὶ τοῦ συγκεκριμένου καὶ δὴ καὶ εἰς κατάστασιν μὴ ἀνεχομένην ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς ἐξελέξεως τὸ δίλημμα « εἴτε τὸ ἐν εἴτε τὸ ἄλλο », θέτουσα δὲ ἐν τῇ πρακτικῇ τὸ ἐρώτημα, εἰ ἢ λέξις δέον ἐκάστοτε νὰ γράφηται διὰ μικροῦ ἢ κεφαλαίου γράμματος. Ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις μάλιστα χωρίοις ὁπωσδήποτε ἀπαντᾷται ἡ Τύχη ἐμφανίζεται μετὰ τῶν Ὠκεανίδων καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ Θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου 360 καὶ ἐν τῷ εἰς Δήμητρα Ὀμηρικῷ Ὑμνῳ 420. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἀπολογηθῶμεν πέραν τοῦ δέοντος περὶ τοῦ εἰς ποίαν σχέσιν ἡ Ὠκεανὶς αὕτη εὐρίσκεται πρὸς τὴν Τύχην, ἢν κατὰ τὰ λοιπὰ γνωρίζομεν, καὶ μάλιστα νὰ διακρίνωμεν ἐν προκειμένῳ δύο διαφόρους προσωπικότητας. Διὰ τὴν ἡ ἐκπρόσωπος τῆς ἐν τῇ ὁμηγύρῃ ταύτῃ εὐτυχοῦς συναντήσεως δὲν θὰ ἔδει νὰ ἐμφανισθῇ

1. Ἐπὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Πινδάρου πρβλ. Otf. Becker, Antike XVI 1940, 38 ἐπ.

ὑπὸ τὴν πλέον χαρίεσσαν αὐτῆς μορφήν, ὥς δότεира τῶν εὐφροσύνων δωρημάτων, τὰ ὅποια ὁ βίος ἐπιφυλάσσει; Διατί νὰ μὴ δύναται νὰ λάβῃ θέσιν παρὰ τὸ πλευρὸν μιᾶς Εὐδώρας ἢ μιᾶς Πλουτοῦς καὶ ἄλλων ἐν τοῖς δυσὶ Διακόσμοις κατακαγάθων ὄντων; Κατὰ πόσον εἰς ἐποχὴν τοσοῦτον ἀρχαίαν θὰ ἦτο τις διαθεμιμένος νὰ καλέσῃ αὐτὴν Θεόν, ἐξαριτᾶται σχεδὸν ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διαθέσεως ἐκάστου· ὅτι ὅμως αὕτη ἦτο ἡδὴ Θεὰ λατρευομένη δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ μετὰ βεβαιότητος. Εἶναι δύσκολον νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι εἴτε ὥς λέξις εἴτε ὥς πρόσωπον ἡ τύχη συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν ἀρχαιότερων ἐννοιῶν, διότι ἀπουσιάζει ἐκ τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας, ὥς ἡδὴ οἱ ἀρχαῖοι φιλόλογοι εἶχον διαπιστώσει. Ἐνταῦθα ὁ ἄνθρωπος διατελεῖ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Διὸς καὶ τῶν Θεῶν καὶ ἀφ' ἐτέρου ὑπὸ τὴν μοῖραν, οὕτω δὲ παρέμεινε νόμος τοῦ Ἐπικοῦ ὕφους.

Τὸ αἶσθημα τῆς ἐκ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, τῶν Θεῶν καὶ τῆς μοίρας, ἐξαρτήσεως εἶναι παρὰ τῷ Ὀμηρικῷ ἥρωι λίαν ἰσχυρὸν ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀφίνοι νὰ παραλύσῃ δι' αὐτῆς ἡ ὁρμή του πρὸς δρᾶσιν. Ὅ,τι ἅπαξ ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς μοίρας ἢ τῶν Θεῶν δὲν μεταβάλλει ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ τὴν Λυρικὴν λεγομένην ἐποχὴν τὸ Ἐγὼ ἀναπτύσσεται περισσότερον καὶ ἀντιλαμβάνεται τὰς δυνατότητας αὐτοῦ σαφέστερον¹. Naί μὲν ἡ ἔντασις μεταξὺ τῆς ἰδίας προσπαθείας καὶ τῆς ἐπιτυχίας παραμένει, ὥς καὶ θὰ παραμένῃ ἔσαε, οὐδεὶς δὲ εἶναι βέβαιος ὅτι πᾶσα προσπάθεια δὲν θὰ εἶναι ματαία, ἀποδίδεται ὅμως μεγαλυτέρα σημασία εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι, ὅταν σκοπεύωμεν καλῶς, ὑπάρχει πιθανότης, ὅτι θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ στόχου ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι ἡ τύχη δύναται ἀφ' ἑαυτῆς νὰ ἐναγκαλισθῇ κάποιον. Αὕτη εἶναι ἡ κατάλληλος στιγμή διὰ τὴν τύχην. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν ἀνευρίσκομεν ἡδὴ παρὰ τῷ Ἀρχιλόχῳ ('Απόσπ. 8 D.) « πάντα Τύχη καὶ Μοῖρα, Περίκλεες, ἀνδρὶ δίδωσιν »². Ὁ ἄνθρωπος ἐξαρτᾶται ἐξ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον δίδουσιν εἰς αὐτὸν ἡ Τύχη καὶ ἡ Μοῖρα. Ἡ τύχη εὐρῆται πλησίον τῆς μοίρας, εὐρίσκεται τις παραδεδομένος εἰς τὴν διάκρισιν τῆς μιᾶς οὐχὶ ὀλιγώτερον ἢ τῆς ἄλλης, ἐν τούτοις ὅμως ἡ μοῖρα εἶναι πλέον ἐπαχθῆς ἢ ἡ Τύχη, παρὰ τῆς ὁποίας μᾶλλον εὐτυχῇ γεγονότα δύναται τις νὰ ἀναμνήνῃ. Εἰς τὴν θέσιν τῆς Μοίρας δύναται νὰ ἐμφανισθῇ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Τύχης καὶ ἡ οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀφευκτος Ἀνάγκη. Θὰ συναντήσωμεν ταύτας ὁμοῦ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις, ἀλλὰ καὶ παρ' Αἰσχύλῳ (Προμ. 103 καὶ συνεχ.) ὁ Προμηθεὺς παραπονεῖται διὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς αὐτὸν ὥς « τύχας » συγχρόνως καὶ « ἀνάγκας », ὁ δὲ Γοργίας ('Ελ. 6) τοποθετεῖ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου τοὺς

1. Πρβλ. R. Pfeiffer, *Philologus* LXXXIV 1929, 141 f., 4 (ἐν *Ausgewählte Schriften*, Münch. 1960, 45 f., 4).

2. Πιθανῶς ἐπίσης ἐπὶ τῆς διακρίσεως μοίρας καὶ τύχης: fr. 51 IV A 58. Zu fr. σ. 8. Strohm 92, 67. S. Eitrem, *Symb. OsI.* XIII 1934, 47 ἐπ.

τρεις παράγοντας « Τύχης βουλήματι καὶ Θεῶν κελεύσματι καὶ Ἀνάγκης ψηφίσματι »¹. Καὶ ἡ τύχη ὡς ἡ ἀνάγκη δέον νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν μοῖραν, οὐ γὰρ πρὸ μοίρας ἡ τύχη βιάζεται (Σοφ. ἀπόσπ. 686 P.), ἐὰν παρίδωμεν τὰς περιπτώσεις εἰς ἅς συμβαίνει τι « παρὰ μοῖραν »². Ἡ μοῖρα ὅμως προδιαγράφει τὰ πολὺ μεγάλα μόνον γεγονότα, ἰδίως τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀφίνει τὰς λεπτομερείας εἰς τὴν τύχην, ἐνῶ ἀφ' ἐτέρου ἡ Ἀνάγκη ἀποτελεῖ τι τὸ συμφώνως πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους ἀναγκαῖον, τὸ ὁποῖον ναι μὲν θέτει εἰς τὴν τύχην φραγμὸν ἀνυπερβλήτον, παραχωρεῖ ὅμως αὐτῇ ἐντὸς τῶν ὁρίων εὐρύν τινα χώρον ἐνεργείας.

Ἡ Τύχη ἐνεργεῖ κυρίως κατὰ τὴν στιγμὴν — συγγενεὺε πρὸς τὸν « καιρὸν » —, δύνата δ' ἐν περιπτώσει ἀνάγκης καὶ κινδύνου νὰ μεταβάλλῃ τὴν κατάστασιν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ. Ἀσφαλῶς δύνата καὶ ἐκείνη νὰ ἀποβῇ ἀναγκαῖα τύχη, ἥτις τὰ πάντα καταστρέφει, ὑπάρχει ὅμως ἐπίσης καὶ « ἀγαθὴ τύχη », τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ἀγαθοῦ Δαίμονος ἐπικαλοῦνται κατὰ τὰ συμπόσια αὐτῶν, ἐνῶ δὲν θὰ ὠμίλει τις τόσον προθύμως περὶ « Ἀγαθῆς Μοίρας » ἢ καὶ « Ἀγαθῆς Ἀνάγκης ». Ἡ τύχη ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς ἐλπίδας, ἥτοι δικαιούμεθα νὰ ἀναμένωμεν « τύχην εὐδαιμονίαν τε » (Ὀμηρ. Ὕμνος εἰς Ἀρην 11, 5). Φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ στόχου, ἔστω καὶ ἂν ἐσκοπεύσαμεν, καὶ ἡ τύχη προσλαμβάνει τὴν δυσμενῆ ἐκείνην ὄψιν, ἥτις σκιαζει ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς μοίρας, ἡ λέξις ὅμως δὲν τείνει τόσον ἰσχυρῶς πρὸς τὸ ἀρνητικόν, ὡς φέρ' εἰπεῖν « συμφορά ». Πλήρης αἰσιοδοξίας εἶναι ἄγνωστος λυρικός ποιητὴς οὐχὶ ἐκ τῶν ἀρχαιότερων (Ἀπόσπασμ. μελ. χορ. ἀδέσπ. 4 D.), ὁ ὁποῖος βλέπει τὴν τύχην ἐν μέσῳ τοῦ πλέον λαμπροῦ φωτὸς καὶ ἀναμένει παρ' αὐτῆς περισσότερον τὸ ὥραϊον ἢ τὸ κακόν.

Ὁ Πίνδαρος εἶναι ἐπιφυλακτικώτερος. Δι' αὐτὸν αὕτη εἶναι « ἀπειθὴς » καὶ « δίδυμον στρέφοισα πηδάλιον » (Ἀπόσπ. 40 Schr. Sn.), ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὸν δωδέκατον Ὀλυμπιακόν του τὸ βλέμμα αὐτοῦ παραμένει μετ' ἰδιαιτέρας ἐντάσεως προσηλωμένον εἰς τὸ ἀβυθομέτρον αὐτῆς. Βλέπει ὅτι ἀπὸ αὐτὴν ἐξαρτᾶται τὸ καλὸν τῶν πόλεων, κατὰ τρόπον ὅμως ἀντικρὺς ἀντίθετον εἰς ταῦτα σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ ὅτι αἱ ἐλπίδες τῶν ἀνθρώπων συχνάκις στρέφονται πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλὰ καὶ ἐν ματαίᾳ πλάνῃ καταπίπτουσι πρὸς τὰ κάτω καὶ οὐδεις θνητὸς ἔχει πον στερεὸν σημεῖον, ἵνα στηριχθῇ καὶ διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἡδύνατο νὰ ἴδῃ τὸ μέλλον. Εἰς τοὺς ἀνθρώπους συνέβησαν πολλὰ « παρὰ γνώμην » εἴτε κατὰ τρόπον δυσμενῆ εἴτε διότι τὰ φοβερά δεινὰ διεδέξατο μεγάλῃ εὐτυχίᾳ. Ὡστε ἐπὶ τέλους στρέφεται καὶ πάλιν ὁ ποιητὴς πρὸς τὴν εὐχάριστον πλευρὰν τῆς τύχης ἐνταῦθα. Δύνата νὰ δείξῃ πῶς εἰς

1. O. Im misch, Gorgiae Helena, Berl. - Leipz. 1927, 16 ἐπ.

2. Περὶ. Rhein. Mus. XCII 1944, 289 ἐπ.

τὴν μοῖραν τοῦ Ἑργοτέλους τὰ πράγματα ἔλαβον καλὴν ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία νὰ μὲν ἐστέρησεν αὐτὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κρήτης, ἀντὶ τούτου ὅμως τῷ παρέσχε τὴν δυνατότητα νὰ καταγάγῃ τὰς νίκας αὐτοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὅθεν οὐχὶ ματαιῶς ἀπευθύνει ὁ Πίνδαρος τὴν προσευχὴν του κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Τύχην, ἥτις καὶ ἔναντι τῆς πόλεως Ἰμέρας ἀπεδείχθη ἡ ἰδία, διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ Θρασυδαίου, ὡς σώτειρα. Οὕτω διατηρεῖ τὴν πεποιθήσιν, ὅτι αἱ μεταβολαὶ τῆς τύχης ἔχουσι νόημα. Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν τὸ πρᾶγμα νὰ εἶχεν ἄλλως, ἀφοῦ τὴν ἐχαιρέτισεν ὡς θυγατέρα τοῦ Διός! Πράγματι, ὅσον λαμπυρίζουσα καὶ ἂν εἶναι ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν μοῖραν, τόσον σαφὴς εἶναι παρὰ Πινδάρῳ καὶ γενικῶς ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τοὺς Θεούς.

Αὕτη δὲν εἶναι δύναμις, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ σταθῇ ἀνεξάρτητος παραπλεύρως πρὸς τοὺς Θεοὺς καὶ νὰ βλάβῃ τὴν δυνάμιν των. Εἶναι πάντοτε « τύχη Θεῶν » καὶ μάλιστα δύναται νὰ ὑπαχθῇ ὑπ' αὐτούς, μετὰ τῆς κατὰ τὰ ἄλλα συχνάκις πλέον αὐτονόμου μοίρας: « ἄλβιος ᾧτινι θεὸς μοῖράν τε καλῶν ἔπορεν σὺν τ' ἐπιζήλῳ τύχα ἀφνειὸν βιοτὰν διάγειν » ᾄδει ὁ Βακχυλίδης (5, 50 ἑλ.). Ἡ ἀμφιβολία τῶν τεκταινομένων των δὲν χρειάζεται νὰ τονισθῇ ἐντονώτερον, παρ' ὅσον ἐμφανίζεται παρ' ἑκάστῳ Ὀλυμπίῳ, καὶ μοιράζεται τὴν ἀφάνειαν (Πινδ. Ἰσθμ. 4, 31) μετὰ τοῦ χρησιμοῦ τῶν Θεῶν. Χαρακτηριστικὸν τυγχάνει ὅτι αὕτη εἶναι σπανιώτερον συνδεδεμένη μετὰ τινος ἰδιαιτέρας θεότητος, ἔστω καὶ ἐὰν πρόκειται περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Διός, ἀλλὰ συχνὰ κατατάσσεται εἰς τινὰ ὀλιγώτερον συγκεκριμένην παρὰστασιν τοῦ Θεοῦ, εἴτε πρόκειται περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς ὀλότητος τῶν ὑπερανθρωπίνων δυνάμεων, εἴτε πρόκειται περὶ δαίμονος ὡς μεμονωμένης πλὴν μὴ διαπιστωθείσης θεότητος, ὡς συμβαίνει ἤδη εἰς τὸν Πίνδαρον καὶ τοὺς μεταγενεστέρους, ὡς ὁ Εὐριπίδης καὶ οἱ ῥήτορες, εἴτε τοῦτο ἀνάγεται ὁλονὲν καὶ εἰς τὸ τυποκρατικὸν (φορμαλιστικόν), ὡς π.χ. εἰς τὸν Διαγόραν τὸν « ἄθεον » εἰς ὃν, πρὸς ἐκπληξίν του, ὁ Φιλόδημος ἀνέγνωσε « κατὰ δαίμονα καὶ τύχαν τὰ πάντα βροτοῖσιν ἐκτελεῖσθαι ». Τὸ ἀνεπώνυμον τοῦ ἐν λόγῳ Θεοῦ ἀφίνει εἰς τὴν Τύχην μίαν ἐλευθεριότητα καὶ δίδει εἰς αὐτὴν περισσότερον ὥρον δι' ἰδίαν ἀνάπτυξιν. Τὸ ἐπικέντρον μετατίθεται ἀπὸ τὸν δαίμονα εἰς τὴν τύχην, εἴτε αὕτη ὀδηγεῖ εἰς τὴν εὐτυχίαν εἴτε εἰς τὴν δυστυχίαν. Ἀλλ' αὕτη δὲν ἀντίκειται εἰς τὸν Θεόν, οὔτε παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ καὶ Σοφοκλεῖ, ἔνθα δεικνύει, κατὰ τὴν ἰδίαν περίπου ἀναλογίαν, τὴν καλὴν καὶ τὴν κακὴν τῆς πλευράν, οὔτε παρὰ τῷ Ἡροδότῳ, ἔνθα αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιδρᾷ εὐμενῶς, οὔτε καὶ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι, ὅστις σπανίως ἀναφέρεται εἰς ταύτην, οὔτε ἄν παρὰ τῷ Γοργίᾳ (Ἑλ. 6 καὶ 19 ἑλ.), ὅπου διὰ τῆς συνδέ-

1. Διαγόρας παρὰ Φιλοδήμῳ Π. εὐσ. Sp. 19 p. 85 Gomperz; vgl. F. Jacoby, Abh. Akad. Berlin, Klasse f. Sprachen, Lit. u. Kunst, 1959, 3 S. 9.

σεως τύχης καὶ ἀνάγκης προκύπτει ἡ θεία ἀνάγκη. Παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ θολοῦται ἡ εἰκὼν τῆς, οὕτως ὥστε ἐνίοτε καθίσταται αὕτη δυσμενοῦς σημασίας, δύναται ὅμως αὕτη νὰ νοηθῇ ἑξαρτωμένη ἐκ μιᾶς θεότητος, «Κύπριδος τύχα», ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἰππόλυτον ('Ιππ. 371 κ.ἐπ.) εἰς τὴν Ἥλεκτραν, ἀναφέρεται μάλιστα: «Θεοὺς μὲν ἡγοῦ πρώτον, Ἥλεκτρα, τύχης ἀρχηγέτας τῆσδ' εἶτα καὶ» ἐπαίνεσον τῶν Θεῶν τε τῆς τύχης θ' ὑπερέτην» ('Ἡλ. 890/2). Καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλούμενα δράματα τύχης κατευθύνει αὕτη τὴν πλοκὴν ὅχι τόσον ἀπεριορίστως, ὥστε καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ὀλισθήματα αὐτῆς νὰ ἡδύναντο νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς θελήσεως τῶν Θεῶν¹. Ἡ διακύμανσις τῶν μεταβολῶν αὐτῆς φέρει εἰς τοὺς ἀνθρώπους πλείονας τοῦ δέοντος ἐκπλήξεις, ὥστε οἱ κινδυνεύοντες νὰ ἀπευθύνωσι τὰς μεμψιμοιρίας καὶ τὰ παράπονα αὐτῶν πρὸς αὐτὴν μᾶλλον ἢ πρὸς τοὺς Θεοὺς.

Ὁ Εὐριπίδης δεικνύει ὅλην τὴν εὐρύτητα τῶν ἰδεῶν αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτουν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀδιαφόρου τῆς θέσεως, ἣν ἐλάμβανεν ἔναντι αὐτῶν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ἐμφανίζεται ὡς πρόδρομος τῆς ἐπὶ τὴν τύχην πίστεως τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος². Αἰσθάνεται τις πῶς ἡ τύχη βαθμιαίως χειραφετεῖται ἀπὸ τοὺς Θεοὺς, ἐνεργεῖ παραπλεύρως πρὸς αὐτοὺς, ἢ καὶ ὑπεράνω αὐτῶν. Τοῦτο εἰσάγεται εἰς τὸν Κύκλ. (606 ἐπ.) τοῦλάχιστον ὡς *Alter-native*, καὶ ἐν Ἑκάβῃ (488 κ.ἐξ.) τίθεται ἀμέσως τὸ ἐρώτημα: «ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερα σ' ἀνθρώπους ὄραν; ἢ δόξαν ἄλλως τὴν δε κεκτῆσθαι μάτην, τύχην δὲ πάντα τῶν βροτοῖς ἐπισκοπεῖν». Πράγματι ἡ τύχη παρουσιάζεται εἰς ἀδέσποτον ἀπόσπασμα τραγικοῦ (505) ἢ ἴσως κωμικοῦ ὡς «ἡ τὰ θνητῶν καὶ τὰ θεῖα πάντ' ἐπισκοποῦσ' (ἀεὶ)», ἐν ἐτέρῳ δὲ ἀποσπάσματι (506) εἶναι «τύραννος» πάντων τῶν Θεῶν, πάντα δὲ τὰ ἄλλα δὲν εἶναι εἰμὴ κενὰ μόνον ὀνόματα, «μόνη διοικεῖ γοῦν ἅπανθ' ἢ βούλεται». Ἄμα ὅμως ὡς ἡ θεότης ἐνδυναμωθῇ, ὁ χῶρος τῆς τύχης περιορίζεται εἰς τρόπον ὥστε οὐδόλως νὰ ἀπαντᾷται ἐν τῷ τελευταίῳ ἔργῳ τοῦ Εὐριπίδου, ταῖς «Βάχαις». Τὸ ἐν ἀποκλείει τὸ ἄλλο, ὡς ρητῶς λέγει ἄγνωστος τραγικός: «εἰ μὲν Θεοὶ

1. F. Solmsen, *Herm.* LXIX 1934, 400. *Class. Phil.* XL 1945, 125. Busch 50 ff. A. Lesky, *Die tragische Dichtung der Hellenen*, Gött. 1956, 185 f. 188. *Geschichte der griech. Literatur*, Bern 1957-1958, 365 ff. *Gymnasium* LXVII 1960, 16 f. Παρὰ ταῦτα πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς πεπλανημένης γνώμης τῶν ἀνθρώπων (W. Ludwig, *Philologus* CV 1961, 54 f.).

2. W. Schadewaldt, *Monolog und Selbstgespräch*, Berl. 1926, 255 ff. Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς περὶ τύχης πίστεως τοῦ 4^{ου} αἰῶνος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸβλ. M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion II* München, 1950, 190 ff. (*1961, 200 ff.). Lesky, *Gesch. d. griech. Lit.* 604 f. 708 f. Ἐπὶ τοῦ Δημοσθένους W. Jaeger, *Demosthenes*, Berl. 1939, 130 ff. N. G. Kasimakov, *Ὁ Δημοσθένης II*, Athen 1959.

σθένουσιν, οὐκ ἔστιν Τύχη, εἰ δ' οὐ σθένουσιν, οὐδὲν ἔστιν ἡ Τύχη» (τραγ. ἀπόσπ. ἀδέσπ. 169).

Κατὰ τὸν Ε' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ὁπωσδήποτε ἡ τύχη κινεῖται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς γενικῆς περὶ μοίρας ἠθικῆς. Ἐναντίον αὐτῆς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀμυνθῶμεν — « πῶς οὖν μάχωμαι θνητὸς ὢν θεῖα τύχη », λέγει ὁ Σοφοκλῆς (ἀπόσπ. 196 P.), εἶναι δὲ ἄσκοπον νὰ μεμψιμοιρῶμεν δι' αὐτήν — « μὴ στένειν τύχην », λέγει ὁ αὐτὸς (ἀπόσπ. 947 P.). Ἡ ἀσυνήθης γενναίω-δωρία τῆς τύχης εἶναι ὑποπτος: « τὰ μεγάλα δῶρα τῆς τύχης ἔχει φόβον », παρατηρεῖ ἀνώνυμος τραγικὸς (ἀπόσπ. ἀδέσπ. 547 N.). Ὅταν εἴμεθα εὐτυχεῖς δὲν πρέπει νὰ ἐπαναπαυώμεθα εἰς αὐτήν καὶ νὰ ὑπερφρονῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἀτυχοῦντες δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποθαρρυνώμεθα, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ τύχη δὲν ἀποκλείεται νὰ στρέψῃ καὶ πάλιν τὸ πηδάλιον. Καὶ προβάλλει ἐν προκειμένῳ ἀδιστακτικῶς καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ τύχη παρέχει ἐκάστω τὸ πρέπον (τραγ. ἀπόσπ. ἀδέσπ. 505), ἐνῶ τὸ Π· Πλατ. ἐπίγρ. 31 ἀναμένει παρὰ τοῦ χρόνου νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην ὅμως ἡ τύχη καὶ ἡ καλοπέρασις δὲν συμβαδίζουσι. Μόνον τύχην δέον νὰ ἔχῃ τις εἶναι ἥδη ἡ πεποίθησις τοῦ Θεόγνιδος (130), οὐδὲν δὲ σπουδαιότερον τοῦ νὰ αἰσθάνεται τις νύξ τῆς τύχης, ὡς πράττει ἥδη ὁ Οἰδίπους (παρὰ Σοφ. Οἶδ. Τυρ. 1088 κ.ἐπ.), προϋποθέτων τὴν μέλλουσαν προσωπικὴν τύχην¹. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ τὰ πράγματα δὲν ἔχουσιν ἄλλως ἢ ἐν τῷ καθ' ἡμέραν ἐπαγγελματικῷ βίῳ: « ἂν μὲν γάρ, ὅσ' ἂν τις λάβῃ καὶ σώσῃ, μεγάλην ἔχει τῇ τύχῃ τὴν χάριν, ἂν δ' ἀναλώσας λάθῃ, συνανήλωσε καὶ τὸ μεμῆσθαι » (Δημοσθ. Λογ. 1, 11). Οὕτως ἡ τύχη δὲν δύναται νὰ ὑπολογίζῃ ἐπὶ τῆς διαρκείας τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν ἀνθρώπων. Ἀμα ὡς διὰ τινὰ ἐξ αὐτῶν τὰ πράγματα καταστῶσι δυσάρεστα, ἄρχεται οὗτος παραπονούμενος, οὕτω δὲ ἥδη κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα καθίστανται συχνότερα τὰ παράπονα περὶ τῶν « μεταβολῶν τῆς τύχης », περὶ τοῦ ἐπισφαλοῦς καὶ τοῦ τυχαίου αὐτῆς, χωρὶς ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ διασαφηνίζεται ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τοὺς Θεοὺς ἢ πρὸς τὴν ἀνάγκην: « ἅπαντα νικᾷ καὶ μεταστρέφει ἡ τύχη » (Χαιρέμ. ἀπόσπ. 19 N.) ἢ « νεύει βίोटος, νεύει δὲ τύχα κατὰ πνεῦμ' ἀνέμων » (Εὐρ. ἀπόσπ. 153)². Ἡ τύχη εἶναι ἰδιότροπος καὶ αὕτη κατευθύνει τὸν ἀενάως στρεφόμενον τροχόν. Ὁ κληρὸς εἶναι ὁ βλαστὸς αὐτῆς, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Εὐριπίδου (ἀπόσπ. ἀβεβ. 989). Τὴν

1. C. Dianò, Dioniso N.S. XV 1952, 56 ff. (vgl. O. Longo, Atti Ist. Veneto CXX 1961/2, 250, 3). Iucundi sunt acti labores, ἀλλὰ μόνον ἄνευ τύχης, ἄνευ ἐνὸς πλήγματος τῆς μοίρας (Eur. fr. 668 N., s. B. Zühlke, philologus CV 1961, 218).

2. Κάτοχος ἐνὸς ἀγροῦ δὲν εἶναι ὁ κύριός του, ἀλλ' ἡ τύχη κατὰ Anth. Pal. IX 74 καὶ κατὰ τὸ ἐσχάτως νεοεισαχθὲν 4 ἐπίγραμμα ὑπὸ Iulian.

φωνὴν τοῦ λαοῦ ἀκούομεν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἀγγέλου ἐν Σοφ. Ἀντ. (1158 κ.ἐπ.) ἐν ὅψει τῆς μοίρας τοῦ Κρέοντος: « τύχη γὰρ ὀρθοῖ καὶ τύχη καταρρέπει τὸν εὐτυχοῦντα τὸν τε δυστυχοῦντ' αἰεὶ καὶ μάντις οὐδείς τῶν καθεστώτων βροτοῖς ». Οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐκ τούτων ἀναπτύσσεται ἡ ἡδονιστικὴ ἠθικὴ, τὴν ὁποίαν ἀναλαμβάνει νὰ διερμηνεύσῃ ὁ Ἡρακλῆς τοῦ Εὐρυπίδου, « εὐφραίνει σ' αὐτόν, πίνει, τὸν καθ' ἡμέραν βίον λογίζου σόν, τὰ δ' ἄλλα τῆς τύχης » (Ἀλκ. 779 κ.ἐπ.)¹. Ἄνευ τῆς τύχης ἡ Ἀρετὴ δὲν εἶναι τίποτε: « Ὡ τλήμων ἀρετῇ, λόγος ἄρ' ἦσθ' ἐγὼ δὲ σὲ ὥς ἔργον ἤσκουν, σὺ δ' ἄρ' ἐδούλευες τύχῃ » (ἀπόσπ. τραγ. ἀδέσπ. 374). Ἡ πρόβλεψις εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ, τὸ πάντων ἄριστον εἶναι « εἰκῇ ζῆν », οὕτω δὲ ἡ Ἰοκάστη προσπαθεῖ νὰ κατευνάσῃ ἑαυτὴν (Σοφ. Οἰδ. Τυρ. 977 κ.ἐπ.). « Τύχῃ τὰ θνητῶν πράγματα » οὐκ εὐβουλία », κηρύττει ὁ Χαιρήμων (ἀπόσπ. 2 Ν.). « Θέλω τύχης σταλαγμὸν ἢ φρενῶν πίδακον », ἐλέγετο ἐν μιᾷ τῶν τραγῳδιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεδίδοντο εἰς Διογένην τὸν Κυνικὸν (ἀπόσπ. 2 Ν.)². Τὰ πράγματα συμβαίνουνσι πάντοτε ἄλλως ἢ ὥς ἡμεῖς σκεπτόμεθα, λέγει ἡ λαϊκὴ σοφία (Δείναρχ. 1, 32). Ἡ τύχη εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία πάντοτε κατηγορεῖται ὥς δημιουργὸς τῶν ἀποτυχιῶν καὶ ὅταν ἔτι γνωρίζωμεν καλῶς τὰ πραγματικὰ αἷτια π.χ. Αἰσχίν. λόγ, 2, 131: « τὰ δ' ἐν Φωκεῦσι διεφθάρη πράγματα πρῶτον μὲν διὰ τὴν τύχην, ἢ πάντων ἐστὶ κυρία, ἔπειτα διὰ τὸ μῆκος τοῦ χρόνου καὶ τὸν δεκάτη πόλεμον ».

Αἱ τοιαῦται ἀντιλήψεις διεδόθησαν, φαίνεται, εὐρέως κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος καὶ κυρίως κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα. Παρηκολούθουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐξέλιξιν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία παρεμέρισε τοὺς Θεοὺς ἐκ τῆς περὶ τοῦ Κόσμου εἰκόνας. Ναὶ μὲν ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία διετήρησε κατ' ἀρχὴν εἰδὸς τι πανθεϊσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἡσθάνετο τὴν φύσιν ὥς θεῖόν τι, μετέβαλεν ὅμως τὴν κοσμογονίαν εἰς ὕλικὴν ἐξέλιξιν καὶ οὕτω διέγραψεν εἰς τὸν Πρωταγόραν τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ἀνήγγειλε προγραμματικῶς τὸν ἀγνωστικισμόν. Τὸ καλλίτερον τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ πράξωμεν εἶναι νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν πνευματικὴν κατάστασιν, καθ' ὃν τρόπον εἶχε πράξει τοῦτο ἐν τοῖς Νόμοις 888/90 Α ὁ Πλάτων, ὅστις δὲν προσέβη μὲν εἰς πιστὴν ἀντιγραφὴν ἐνὸς ἢ πλειόνων συστημάτων, συνώψισεν ὅμως τὸν τρόπον, καθ' ὃν συνετελέσθη ἡ ἐξέλιξις³. Ἐν τούτῳ ἐκκινεῖ ἐκ τῆς φυσιογνωστικῆς βάσεως μίᾳς κατ' Ἐμπεδόκλειον τρόπον χρωματισμένης φιλοσοφίας καὶ ἐκθέτει τὰς ἠθικοθρησκευτικὰς συνεπειάς. Ὡς ἀρχαὶ διέπουναι τὸν κόσμον ἐμφανίζονται ἡ φύσις καὶ ἡ τύχη, διὰ τῶν ὁποίων γεννῶν-

1. H. Hommel, Gymnasium LVIII 1951, 220 ἐπ.

2. Ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῖνος Γαρδίκας μοὶ ἔθεσεν ὑπ' ὅψιν τὴν ἀνάλογον παροιμίαν: Κάλλιον κόκκον τύχης ἢ ὠκεανὸν γνώσεων.

3. Περβλ. R. Muth, Wien. Stud. LXIX 1956, 140 ἐπ.

ται τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἐν συνεχείᾳ δὲ συνεπείᾳ τῆς ἀναμίξεως τῶν ἀντιθέτων σχηματίζονται τὰ « σώματα », οἱ ἀστέρες, τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά. Ἡ φύσις καὶ ἡ τύχη εἶναι ἐν προκειμένῳ παράγοντες συμφωνοῦντες. Ἡ τύχη ἐνεργεῖ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν νόμων τῆς φύσεως, διότι ἡ ἀνάμιξις συντελεῖται « κατὰ τύχην ἐξ ἀνάγκης ». Ἡ Θεότης ὡς ἐπίσης ὁ νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρου ἀποκλείονται ρητῶς, μόνον δὲ ἔργον τὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ « τέχνη » παραμένει ἐπιδρωσα ἐνσυνειδήτως. Αὕτη βεβαίως παρεμβαίνει ἐπιγενομένως καὶ εἰς δευτέραν μοῖραν, διότι δὲν παράγει εἰ μὴ μόνον παίγνια, ὥς ἡ ζωγραφική, ἡ μουσική καὶ αἱ παρόμοιαι τέχναι, ὅπου δὲ δημιουργήσει σοβαρόν τι, τοῦτο ἔγκειται ἐν τῇ φύσει, μετὰ τῆς ὁποίας συνεργάζεται, ὥς ἐν τῇ ἱατρικῇ, τῇ γεωργίᾳ καὶ τῇ γυμναστικῇ. Ἡ Πολιτική ἐλάχιστα σχετίζεται μὲ τὴν φύσιν, ἡ δὲ νομοθεσία εὐρίσκεται τελείως πρὸς τὸ μέρος τῆς « τέχνης ». Οἱ Θεοὶ δὲν ὑπάρχουσι « φύσει », ἀλλὰ μόνον « τισὶ νόμοις », καὶ διὰ τοῦτο εἶναι κατὰ τόπους διάφοροι, τὸ δὲ ὥραϊον εἶναι νόμῳ διάφορον ἢ φύσει, τὸ δὲ δίκαιον ὑπάρχει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον « νόμῳ ». Ὅ,τι λοιπὸν ἡ τύχη ἐκέρδισεν ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν εἰς φυσικὴν νομοτέλειαν, ἀπώλεσεν εἰς ἡθικοθρησκευτικὴν οὐσίαν. Ἀντεπροσώπευσεν ἐν αἰτιοκρατικὸν γίνεσθαι, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἡδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ γνώμων ἀξιῶν.

Ἡ τύχη ἀπώλεσε τὴν ψυχὴν της, ὅσα δὲ περὶ αὐτῆς λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς δὲν ἀνταποκρίνονται κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γνώμην. Ἀπηχοῦσιν ἰδέας, αἱ ὁποῖαι ἐκράτουν παρὰ τῷ λαῷ, χωρὶς ἐκάστοτε νὰ στηρίζωνται φιλοσοφικῶς. Ὅσα σχετικῶς ἀναγινώσκωμεν ἐμποιοῦσι βεβαίως εἰσέτι ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ἐντύπωσιν ὥσάν τὰ πράγματα εἶχον καὶ σήμερον, ὥς τὸ πάλαι, ὅτε ὁ Ἀρχίλοχος ἀνέμενε τὰ πάντα παρὰ τῆς « μοίρας », ὁ δὲ Πίνδαρος τόσον ζωηρῶς ἐτόνιζε πόσα « παρὰ γνώμαν » συνέβαινον. Ἡ κατ' Ἀρχίλοχον ὅμως τύχη, ὥς καὶ ἡ παρὰ Πινδάρῳ, ὑπῆρξε στεγρῶς συνδεδεμένη μετὰ τῶν Θεῶν. Οὗτοι ἦσαν προσωπικότητες πρὸς τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἡδύνατο νὰ ἀπευθύνωσι προσευχὰς ἐλπίζοντες ὅτι θὰ ἡδύνατο νὰ τὰς ἐξευμενίσωσι, εἰς τὴν ἐνέργειαν δὲ αὐτῶν ἀνεζήτουν ν' ἀνεύρωσιν ἔννοιάν τινα. Περὶ τῆς ἐννοίας ταύτης ὁ Πίνδαρος ἦτο τόσον πεπεισμένος, ὥστε νὰ δύναται νὰ λέγῃ « ἐν ἔργματι δὲ νικᾷ τύχα, οὐ σθένος » (ἀπόσπ. 38 Schr. Sn.)· τὸ « σθένος » δὲν ἔξαρχεῖ, δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ « τύχα ». Ὅτι αὕτη εἶναι « τύχα Θεοῦ » εἶναι τοσοῦτον εὐνόητον, ὥστε τοῦτο νὰ μὴ παρίσταται καὶ ἀνάγκη νὰ λεχθῇ. Σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑαυτοῦς εἰς τὸ θεῖον ἐμπιστευομένων ἀνθρώπων, ὥς οἱ Μῆλιοι ἐν τῷ Θουκυδίδῃ, ἔβαιναν ὅλον ἐν καὶ περισσότερον ἑλαττούμενος, ὅτε δὲ οἱ Θεοὶ ἀφέθησαν ἥσυχoi ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἡ πρωτοβουλία περιήλθεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν τύχην. Τὸ πρᾶγμα εἶχε τῷ ὄντι ὥς εἶπεν ὁ τραγικὸς ἐκεῖνος: ὅπου δὲν ὑπάρχουσι Θεοί, δὲν ἀπομένει εἰμὴ μόνον ἡ τύχη. Ἡδύνατο βεβαίως νὰ θεωρῇται ὡς θεότης καὶ νὰ εἶναι ἀντικείμενον

λατρείας, ὥς συνέβαιναν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα, παρέμειναν ὅμως ἐλάχιστα προσιτὴ ὕλικῳ, ἐν τῇ ἀσταθείᾳ δὲ αὐτῆς δὲν ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην. Κατῆλθεν εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἐντελῶς ἀψύχου αὐτομάτου, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς προσωποποιήσεώς του ὡς «Αὐτοματίας» ὥς ἤρεσκεν εἰς τὸν Τιμολέοντα, δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὴ ὑπὸ τῶν πνευμάτων. Εἴτε ὅμως περισσότερον εἴτε ὀλιγώτερον προσωπικῶς ἡσθάνετο τις τὴν παρουσίαν αὐτῆς, ἡ τύχη ἦτο δύναμις σκοτεινὴ ἐπὶ τῆς ὁποίας οὐδεμία θεοδικία ἡδύνατο νὰ στηριχθῇ. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἐζήτουν νὰ κερδίσωσι τὴν τύχην ἐγένετο τοῦτο εἰσέτι ἐξ εὐσεβείας, «οὐκ ἔστι τοῖς μὴ δρῶσι σύμμαχος τύχη» ἀναφωνεῖ ὁ Σοφοκλῆς (ἀπόσπ. 407 P.). Ὁ δρθολογιστὴς ἤθελε μᾶλλον νὰ καταργήσῃ αὐτὴν καὶ νὰ καταστῇ κύριος τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὁ ὕδιος.

Ἦδη ὁ Ἄλκιμᾶν (ἀπόσπ. 44 D.)¹ εἶχεν ἀποκαλέσει τὴν τύχην «Εὐνομίας καὶ Πειθοῦς ἀδελφὰ καὶ Προμαθείας θυγάτηρ», ἥτοι τὴν ἐξήρτα μεγάλως ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τύχη ἦτο δι' αὐτὸν ἀδελφὴ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πειθαρχίας, καὶ θυγάτηρ τῆς προμαθείας, ἀσφαλῶς δὲ οὐ μόνον τῆς προσοχῆς ἀλλὰ καὶ τῆς προβλεπτικότητος. Ἡ προμάθεια ἦτο λοιπὸν ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐπεβάλλετο ἐν τῇ πόλει καὶ προσέδεγεν εἰς τὰ βήματα αὐτῆς τὴν ἐπιτυχίαν. Ἄν τοῦτο ἡδύνατο νὰ λέγηται εἰς περιβάλλον ἀνθρώπων πιστευόντων τὰ παλαιά, διὰ τῆς ἐκλαϊκεύσεως κατέστη ἡ μὲν γνώμη τὸ μέσον ἀμύνης ἐν ἀνάγκῃ καὶ κατὰ τῆς τύχης, ἡ δὲ τέχνη τὸ ὄργανον πρὸς διόρθωσιν αὐτῆς. Πόσον ἀνέτως ὁ χρόνος ἐχρησιμοποίησε τὰς τρεῖς ταύτας ἐννοίας, εἰς ἃς εἶχε προστεθῇ καὶ ἡ ἀνάγκη, δεικνύει τὸ χωρίον ἐν Ἑλένῃ τοῦ Γοργίου 19², τὸ ὁποῖον ὅμως ἐν τῇ ὑπερασπίσει τῆς Ἑλένης ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πεφωτισμένην τάσιν: «ἦλθε γὰρ οὐ ἦλθε τύχης ἀγρεύμασιν, οὐ γνώμης βουλευμασιν καὶ ἔρωτος ἀνάγκαις, οὐ τέχνης παρασκευαῖς» δικαιολογία τοιαύτη μεταφέρουσα τὴν ὑπαιτιότητα ἀπὸ τῆς γνώμης εἰς τὴν τύχην δέον νὰ μὴ ἰσχύρῃ διὰ τοὺς δρθολογιστάς, ἰδίᾳ δὲ ὅταν πρόκειται περὶ σφάλματος οὐχὶ συναισθηματικοῦ ἀλλὰ πνευματικοῦ. Δὲν πρέπει νὰ λέγωμεν ὡς παρ' Ἀγάθωνι «οὐ τῇ φρονήσει, τῇ τύχῃ δ' ἐσφάλμεθα» (ἀπόσπ. 20 N.). Τὴν τοιαύτην στάσιν καταδικάζει ὁ Δημόκριτος: «ἄνθρωποι τύχης εἰδωλον ἐπλάσαντο πρόφασιν ἰδίας ἀβουλίας. Βαῖα γὰρ φρονήσει τύχη μάχεται, τὰ δὲ πλεῖστα ἐν τῷ βίῳ εὐξύνετος δευδερχεῖα κατιθύνει» (ἀπόσπ. 119 D. Kr.). Οἱ ἄνθρωποι ἔπλασαν ἀπατηλὴν εἰκόνα τῆς τύχης, ἵνα δικαιολογήσωσι τὰς ἀποτυχίας, εἰς ἃς ὑπέπεσαν διὰ τῆς ἰδίας ἀφροσύνης. Ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ τύχη παίζει μικρὸν ρόλον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πλεῖστον δύναται

1. Πρβλ. G. Grossmann, Politische Schlagwörter aus der Zeit des Peloponnesischen Krieges, Diss. Basel (Zürich) 1950, 70 ἐπ.

2. Πρβλ. Immisch a. O. 53 f.

νὰ κατορθώσῃ ὁ ἄνθρωπος, ἀρκεῖ μόνον νὰ εἶναι λογικὸς καὶ δευδερκής. Ὡς ὁ Δημόκριτος ἀποκλείει ἐκ τῆς αἰτιολογίας αὐτοῦ τὴν τύχην ὡς ἀπλὴν σύμπτωσιν, καὶ θεωρεῖ ὅτι οἱ κόσμοι γίνονται ἀπὸ ταυτομάτου καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, οὕτω δὲν θέλει νὰ ἀνεχθῇ καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σφαίρᾳ ἀσαφεῖς καὶ ἀτάκτους ἀβεβαιότητες¹.

Καὶ ὁ Περικλῆς κατὰ Θουκυδίδην² λέγει κατακρίνων (I 140, 1) «τὴν τύχην, ὅσα ἂν παρὰ λόγον ξυμβῇ, εἰώθαμεν αἰτιάσθαι». Ἡ ὅλη ἱστορικὴ ξυγγραφή αὐτοῦ εἶναι μία μοναδικὴ διαμαρτυρία κατὰ τῆς ἐπιπολαίας ταύτης ἀντιλήψεως. Ὁ Θουκυδίδης ζωγραφίζει συγκλονιστικὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου, ἐν τῷ ὁποίῳ κυριαρχεῖ ἡ πλεονεξία· ἐν αὐτῇ ἡ δύναμις ἀπλοῦται, τὸ δὲ δίκαιον δὲν ἀποτελεῖ θεσμὸν ἐνεργόν. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ αἱ πολιτικαὶ κοινότητες εἶναι ὑποχρεωμέναι νὰ ἐπιβληθῶσι, παραδεδομένα εἰς τὴν διάκρισιν τῆς Τύχης καὶ μακρὰν τῆς θείας Προνοίας. Ἐκαστος προστατεύεται ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως, ἐν τῇ διεθνείᾳ ζωῇ ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει εἰμὴ μόνον τὴν γνώμην του ἵνα ἐπιβιώσῃ. Ὁ Θουκυδίδης ζητεῖ ἐν τῇ πορείᾳ τῶν γεγονότων ν' ἀποσπᾷ παρ' αὐτῆς ὅσῳ τὸ δυνατόν περισσότερον ὥρον. Μόνον εἰς τὸ ἐπιπόλαιον βλέμμα ἡ τύχη ἐμφανίζεται ὡς παράγων εὐρέως ἀποφασιστικός, ὅσῳ ὅμως περισσότερον εἰσδύει τις εἰς τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, τόσῳ καθαρώτερον προβάλλουσι τὰ λογικῶς ἀπτὰ κίνητρα, τὰ ὁποῖα ἐπηρεάζουσι πραγματικῶς τὸ γίνεσθαι. Οὕτω ὁ ἱστορικὸς (I 144, 4) μετ' ἐμφάσεως θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Περικλέους, ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῆς «γνώμης» εἰς τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους ὑπῆρξε μεγαλύτερα τῆς Τύχης. Δέον λοιπὸν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς τύχης νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τὸ δυνατόν ἡ λογικὴ πρόβλεψις. Δέον νὰ προσπαθῶμεν νὰ ἀντιλαμβανώμεθα πάσας τὰς συνθήκας τὰς ἐπιδεκτικὰς προβλέψεως, αἱ ὁποῖαι θὰ ἡδύναντο νὰ παίξουν κάποιον ρόλον κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων.

Βεβαίως προκειμένου καὶ περὶ τοῦ αἰσιοδόξου ἔτι τούτου ὀρθολογισμοῦ παραμένει ὑπόλοιπὸν τι οὐχὶ λογικόν: Δὲν δυνάμεθα νὰ προῖδωμεν πάσας τὰς ἐκπλήξεις, τὰς ὁποίας ἡ τύχη ἐπιφυλάσσει, ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ν' ἀπαλλαγῶμεν αὐτῶν, δυνάμεθα ὅμως νὰ ὑπολογίσωμεν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀπρόοπτοι συνθήκαι νὰ ἐπέρχονται μὲν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δύνανται ν' ἀνατρέψωσιν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιχειροῦμεν. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν τύχην ἐξ ὀλοκλήρου, δυνάμεθα ὅμως ἀσφαλῶς νὰ συμπεριλάβωμεν αὐτὴν

1. Ποβλ. Cioffari 1 ff. Buriks 17 ἐπ. 58 f. J. Kerschenssteiner, Kosmos, Münch. 1962, 162 f.

2. Ποβλ. Rhein. Mus. XCIII 1950, 123 ἐπ. Studies presented to D. M. Robinson II, St. Louis 1953, 613 ἐπ. Ἐπὶ τῆς ἀντιμαχίας περὶ τὴν τύχην καὶ τὴν τέχνην εὐελπιστῶ ὅτι συντόμως θέλω ἐπανέλθει.

εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς ἡμῶν, οὕτω δὲ ὑπάρχουσι σχέδια, τὰ ὁποῖα θέτουσι τόσον μεγάλας ἐπιφυλάξεις, ὥστε ἡ τύχη νὰ δύναται νὰ ἐπενεργήσῃ χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ τὸ ναυάγιον τοῦ ἔργου ὁλοκλήρου. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους, τὸ ὁποῖον ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου ὅχι μόνον δὲν διέψευσεν, ἀλλὰ τοῦναντίον καθ' ὁλοκληρίαν ἐπεβεβαίωσεν. Ὁ ὑπολογισμὸς αὐτοῦ εἶχε ἀντιστῆ εἰς τὰ πλήγματα τῆς τύχης, ὡς π.χ. εἰς τὸν τρομερὸν λοιμόν, θὰ εἶχε δὲ μάλιστα ἀντιμετωπίσει ἐπιτυχῶς πάντα τὰ σφάλματα τὰ ὁποῖα διεπράχθησαν βραδύτερον, ἀντιθέτως πρὸς τὰς προθέσεις τούτου, ὡς π.χ. ἡ ἐπὶ Σικελίαν στρατεία, ἀρκεῖ μόνον τὴν θέσιν αὐτοῦ νὰ εἶχε καταλάβει πολιτικός ἀνὴρ ἰσάξιος. Μολονότι ὁ πόλεμος ἀντιθέτως πρὸς πᾶσαν προσδοκίαν ἀπέβη ἀτυχής, ἐν τούτοις ὁ Θουκυδίδης δὲν ἡμφεσβήτησε τὴν πολιτικὴν πρόνοιαν, ἀλλὰ τοῦναντίον τὴν ἐστήριξεν ἔτι ἰσχυρότερον. Τὸ πάθος, μετὰ τοῦ ὁποίου οὗτος ὑπεραμύνεται τοῦ σχεδίου τοῦ Περικλέους, ἐξηγεῖται οὐχὶ ἐν σμικρῷ μέτρῳ ἐκ τοῦ ὅτι τὸν Θουκυδίδην διέφερον ὅχι μόνον ἡ κατανόησις τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ ἡ δυνατότης ἐνεργείας τῆς προνοίας πρὸς τὸ μέλλον.

Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν οὐκ ὀλίγα ἄλλα χωρία, ἵνα ρίψωμεν περισσότερον φῶς ἐπὶ τῆς εἰκόνης ταύτης τῆς εἰς δευτέραν μοῖραν παραμερίσεως τῆς τύχης, τὰ πλεῖστα δ' ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, ὡς ἡ ἐνδιαφέρουσα παρατήρησις τοῦ θεράποντος τοῦ Ἀγαμέμνονος ('Ιφιγ. Αὐλ. 864), ὁ ὁποῖος ἐπικαλεῖται τὴν «τύχην» καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πρόνοιαν. Ἐὰν ἀφεθῇ εἰς τὴν τύχην ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνήκει, σημασίαν θὰ ἔχῃ νὰ φέρῃ τις αὐτὴν ὁμοῦ μετὰ τῆς «γνώμης» πρὸς τὸ μέρος του, ὡς συμβαίνει ἐν Κριτίῳ ἀποσπ. 21: «ὡς τοῖσιν εὖ φρονοῦσι συμμαχεῖ τύχη». Αὕτη δὲν διεγείρει πλέον τὸν ἡρωϊσμόν, τὸν ὁποῖον ἀπαιτεῖ τὸ ἀναπότρεπτον, ἀλλὰ μᾶλλον παρακινεῖ νὰ τὴν ἀντιμετωπίσωμεν πανούργῳ τῷ τρόπῳ. Συχνάκις παρεμβάλλονται αἱ «τέχναι», εἴτε ἐν τῇ γενικῇ ἐννοίᾳ, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ μαντεῖον παρὰ τοῦ Ὁρέστου, νὰ φέρῃ τὸ εἶδωλον τῆς Ἀρτέμιδος «ἡ τέχναισιν ἡ τύχη τινὶ» (Εὐρ. Ἰφ. Ταυρ. 89), εἴτε ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς τέχνης καὶ τῆς βιοτεχνίας. "Αν παρ' Αἰσχύλῳ ἐλέχθη «τέχνη δ' ἀνάγκης ἀσθενεστέρα μακροῦ» (Προμ. 514), ἀντὶ τοῦ ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ Σοφοκλείῳ χωρικῷ «πολλὰ τὰ δεινὰ» ('Αντ. 332 καὶ ἐπέκ.), τὸ ὅσῃ αἰσμάτων τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις τὰ πάντα ἐπιτυγχάνει ἐκτὸς τῆς αἰωνίας ζωῆς, ἡ ὁποία ὅμως ἐν τῇ κλίσει αὐτῆς πρὸς τὴν «τόλμαν» εὐκόλως πίπτει εἰς τὸ «μὴ καλόν»¹. Πολὺ προσεκτικώτερος ὁ Ἀγάθων λέγει (ἀποσπ. 8): «καὶ μὴν τὰ μὲν γε τῇ τέχνῃ πράσσει, τὰ δὲ ἡμῖν ἀνάγκη καὶ τύχη προσγίγνεται»· μέχρι ποίου ὅμως σημείου συμβαίνει τὸ ἐν ἧ τὸ ἕτερον τοῦτο ἦτο θέμα πρὸς συζήτησιν ἐντὸς τοῦ πλαισίου

1. Πρβλ. Wolf g. Schade waldt, *Hellas und Hesperien*, Zür. - Stuttgart, 1960, 941.

τῶν τεχνῶν, ὥς δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Ιατρικῆς, τὸ ὁποῖον χάρις εἰς τὴν Ἱπποκράτειον Συλλογὴν καλλίτερον παντὸς ἄλλου ἐπισκοποῦμεν. Οὕτω ἡ ἐνδιαφέρουσα συγγραφὴ «Περὶ ἀρχαίας Ιητρικῆς» τάσσει τὴν τέχνην ἀντιμέτωπον τῆς «τύχης», ἥς δὲν ἔχει ἀνάγκην, ἄλλοι ὁμως ἐκ τῶν συγγραφέων τοῦ corpus εἶναι ἐφεκτικώτεροι. Ἐν τῇ πραγματείᾳ «Περὶ τῶν κατ' ἀνθρῶπον τόπων» λέγεται οὐχ' ἤτιον ἀκόμη ὅτι ἡ «εὐτυχία» συνθηθίξει νὰ συνδέηται μετὰ τοῦ δύνασθαι, ἡ δὲ «ἀτυχία» μετὰ τοῦ ἀντιθέτου, ὥς ὁ Ἀγάθων ὅλως γενικῶς λέγει ἐν ἀποσπ. 6 N 2: «τέχνη τύχην ἔστρεψε καὶ τύχη τέχνην». Δύναται βεβαίως καὶ ὁ βέβηλος νὰ ἔχη τύχην, ὥς παραδέχονται ἔνιοι Ἱπποκρατικοί, οὕτω δὲ καὶ ὁ Ἴων ὁ Χίος (ἀπόσπ. 3 d. kr.) ἐφρόνει ὅτι ἡ τύχη εἶναι ὅλως ἀνομοία πρὸς τὴν σοφίαν, ὅτι ὅμως ἐπιτελεῖ ἔργα λίαν ὅμοια πρὸς τὰ ἰδικά της, ὁ δὲ σοφιστὴς Πῶλος ὁ Ἀκραγαντίνος ἢ τοὐλάχιστον Πῶλος ὁ Πλατωνικός (Γοργ. 448 C) ἐδήλωσεν ὅτι ἡ μὲν πείρα παρήγαγε τὴν τέχνην, ἡ δὲ ἀπειρία τὴν τύχην. Τύχην δύναται νὰ ἔχη πᾶς τις, νοῦν ὅμως ὀλίγοι: «κοινὸν τύχη, γνώμη δὲ τῶν κεκτημένων», λέγει ἤδη ὁ Αἰσχύλος (ἀπόσπ. 666 M.), ὥς καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς πολιτικῆς ὁ Θουκυδίδης (II 40, 2). Ἱπποκρατικοί τινες ὅμως ἀφίνουσιν ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπίσημον Ιατρικὴν μεγαλύτερον χωρὸν ἐνεργείας εἰς τὴν τύχην. Καὶ εἰς τὸν τεχνικὸν ἀκόμη δύναται ἡ τύχη νὰ ἀρνηθῇ ἑαυτὴν καθ' ὃν τρόπον καὶ εἰς τὸν πολιτικόν, τότε δὲ οὗτος ἀμείβεται διὰ τῆς ἀγνωμοσύνης, ὥς ἡ τροφὸς (Εὐρ. τῆς Φαίδρας): «Πρὸς τὰς τύχας γὰρ τὰς φρένας κεκτημένα» (Εὐρ. Ἱππ. 701), τοῦθ' ὅπερ ὁ ἐν τῷ Θουκυδίδῃ Περικλῆς διευκρινίζει κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον. Οἱ ἀρχηγοὶ εἶναι οἱ ὑπαίτιοι, λέγεται ἐπίσης καὶ παρὰ Θρασυμάχῳ (ἀπόσπ. 1). Διότι ἐνίοτε τὰ πράγματα ἐξελλίσσονται «ἀμαθῶς» (Θουκ. I 140, 1). Ἐν δὲ πρᾶγμα δὲν δύναται ὅλη ἡ ἐπὶ τῆς γνώμης ἐμπιστοσύνη νὰ ἀναιρέσῃ: ναὶ μὲν ἐν μέγα πολιτικὸν σχέδιον δύναται νὰ ἀντιστῇ εἰς τινὰς μερικὰς ζημίας προκαλουμένας ὑπὸ τῆς τύχης, ἐν ἄτομον ὅμως δὲν δύναται νὰ προστατεύσῃ ἑαυτὸ εἰς τοιαύτην ἔκτασιν, ὁ δὲ θάνατος παραμένει πέραν τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ὥς παραινεῖ ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Θουκυδίδης (II, 42, 4) δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ. Ἐν Εὐριπίδου Ἱππ. 670 καὶ ἐφεξ. δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ «τέχνη» ἵνα βοηθήσῃ ἡμᾶς νὰ διαφύγωμεν τὰς «τύχας», διὰ βιαίου δὲ μόνον τρόπον δυνάμεθα νὰ φύγωμεν τὴν ἀνάγκην, νὰ φέρωμεν τὰς τύχας τῶν Θεῶν (Εὐρ. Ἡρ. 309 καὶ ἐφεξ. πρβλ. 1320 καὶ ἐφεξ.). Οὕτω δὲ φθάνομεν καὶ πάλιν εἰς τὴν γενικὴν διαπίστώσιν: «ἡ τύχη εἶναι οὐ διδακτὸν οὐδ' ἀλίσκεται τέχνη», λέγει ὁ Ἡρακλῆς ἐν τῷ Εὐριπίδῃ εἰς τὸν θεράποντα τοῦ Ἀδμήτου (Ἀλκ. 786) καὶ ἀναπτύσσει αὐτῷ τὴν ὅλην ἡδονιστικὴν τῆς ζωῆς ἀποψιν τοῦ ζῆν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ (in diem vivere).

Ὁ φωτισμὸς δὲν εἶχε λοιπὸν δυνήθῃ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰ εὐρέα, τὰ λαϊκὰ στρώματα, τὰ ὁποῖα ἐσκέπτοντο στενότερον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ συμ-

βαίνοντα τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν ζωῆς. Ἀφαιρέσασα ἀπὸ αὐτῶν τοὺς Θεοὺς τὰ εἶχεν ἀφήσει, καθ' ὅσον ἐξηρτάτο ἀπὸ αὐτὴν, ἀπροσάτευστα εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τύχης. Ἐναπέμεινεν εἰς τὸν Πλάτωνα¹ νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου τοῦ φωτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ δαμάσῃ τοῦτον, ἀποκαθιστῶν τὸ θεῖον ὑπὸ μορφὴν ὑψηλοτέραν. Ἐν Νόμοις 708 E κ.ἐπ., κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ὄρων τῆς νομοθεσίας ἔρχεται αὐτῷ μία ἀπαισιόδοξος σκέψις κατὰ νοῦν: οὐδεὶς ἀπολύτως ἄνθρωπος εἶναι εἰς θέσιν νὰ θέτῃ νόμους, ἀλλὰ « τύχαι » καὶ « συμφοραὶ » παντοιοτρόπως λίπτουσαι εἶναι οἱ ἀληθεῖς νομοθέται. Πολεμικὰ καὶ οἰκονομικὰ δεινὰ προκαλοῦσιν ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ καὶ νόσοι καὶ μακροχρόνιοι κάμψεις ὀδηγοῦσιν εἰς νεωτεριστικὰ μεταρρυθμίσεις, ὥς δὲ συμβαίνει ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα γενικῶς εἰς τὰς « τέχνας » ὥς ἡ ναυσιοπλοΐα, ἡ ἱατρικὴ καὶ ἡ στρατηγική. Εἰς τὴν ἀπαισιόδοξον ταύτην ἄποψιν ἀντιτάσσει ἀμέσως τὴν ἄλλην, τὴν ὁποίαν δύναται τις, ὥς ἐκφράζει ὁ Πλάτων, ἐπίσης νὰ ὑποστηρίξῃ: « ὥς Θεὸς μὲν πάντα καὶ μετὰ Θεοῦ τύχη καὶ καιρὸς τᾶνθρώπινα, διακυβερνῶσι σύμπαντα ». Ὁ Πλάτων δὲν ἀνέχεται ἐνταῦθα « τύχας » ἀτάκτως ἐπισυμβαινούσας, ὅσον καὶ ἂν αὗται εἶναι αἰτιοκρατικά, ἀλλὰ μόνον « τύχην », ἣτις ἄνευ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν δύναται. Δὲν ἔχει ἄλλως τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τοῦ « καιροῦ », τὸν ὁποῖον συμπλέκει μετ' αὐτῆς, περὶ τῆς εὐκαιρίας, τὴν ὁποίαν δέον τις νὰ ἀρπάσῃ ἐκ τῆς κόμης. Ἡ τύχη μετὰ τοῦ καιροῦ τούτου εἶναι δυνάμεις, περὶ τῆς προσωπικότητος τῆς ὁποίας οὐδαμῶς ἐκφράζεται σαφῶς, δὲν εἶναι ἄλλωστε ἀνάγκη νὰ ἀποδίδῃ εἰς αὐτὴν μεγάλην σημασίαν, διότι αὕτη, καθόσον ὁ Πλάτων δηλοῖ ἐνταῦθα, ἐνεργεῖ μόνον μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἡ ψυχὴ ἔχει ἔναντι τῆς ὕλης τὴν προτεραιότητα, οὕτω καὶ τὸ ὑπέρτατον ἐμψυχον ὄν, ὁ Θεός, ἱσταται ὑπεράνω πασῶν τῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὑπολογίσιμοι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἔστω καὶ ἂν δὲν προσιδιάξῃ καὶ εἰς Αὐτόν, καθ' ὃν τρόπον εἰς τὰς ἰδέας, ἡ μεταφυσική. Ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ τύχη ἀπλῶς ὑποτάσσεται. Ὅταν ἡ τύχη, ὥς λέγεται ἐν 710 C D, ἔκαμε νὰ συναντηθῶσιν ὁ κατάλληλος ἄρχων μετὰ τοῦ ἀρίστου νομοθέτου, τότε ὁ Θεὸς ἔπραξε σχεδὸν πᾶν ὅ, τι ὀφείλει νὰ πράξῃ, ὅταν θέλῃ νὰ καταστῇ μία πόλις ἐξαιρετικῶς εὐτυχής. Δέον ὅμως ὁ ἄνθρωπος πρὸς τοῦτο νὰ πράξῃ καὶ ἐκεῖνος ὅ, τι ὀφείλει νὰ πράξῃ: εἶναι « ἡμερώτερον » λέγει ὁ Πλάτων, τ.ἐ. εἶναι φιλανθρωπότερον, καθιστᾷ τὴν ζωὴν εὐκολωτέραν, ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν τύχην δέον νὰ προστεθῇ καὶ εἰς τρίτος παράγων.

Εἶναι οὗτος ἡ « τέχνη », διότι, ὥς διὰ παραδείγματος ἐξηγεῖ, εἰς τὴν τρικυμίαν δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας τὸ κατὰ πόσον θὰ ἔλθῃ ἡ οὐ ἀρωγὸς τοῦ πηδαιλούχου. Ὅθεν ἡ τέχνη ὀφείλει νὰ ἐπωφεληται τῶν εὐνοϊκῶν καὶ νὰ

1. Rhein. Mus. CV 1962, 1 ἐπ.

ἀντιτάσσεται εἰς τὰς δυσμενεῖς συνθήκας. Προσλαμβάνει μάλιστα νέαν ὄλως ἄξιαν, καθόσον παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην ταύτην τέχνην ὁ Πλάτων εἰσάγει καὶ μίαν θεῖαν. Εἶναι ἡ τοῦ δημιουργοῦ, ὅστις ρυθμίζει τὸν κόσμον κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ γεννῶνται προϊόντα ἔμπλεα σκοπιμότητος (Πολιτεία X 596 B κ.ἐπ. Σοφ. 265 A/6 D). Ἐν τῷ χορικῷ ἡμῶν ἔχομεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀντίκρουσιν τῆς ὑφ' ἡμῶν ἡδὴ σχολιασθείσης, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος βραδύτερον εἰσαχθείσης φιλοσοφικῆς θεωρίας, καθ' ἣν τὰ πλήρη τάξεως δημιουργήματα τοῦ ἡμετέρου κόσμου εἶναι ἔργον τῆς « φύσεως » καὶ τῆς « τύχης » καὶ ὅτι ἡ « τέχνη » ἐν τῇ ἀρίστη τῶν ὑποθέσεων δὲν δύναται εἶμὴ μόνον νὰ προστεθῇ εἰς τὴν φύσιν.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν αἰσθάνεται ὅτι εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ὅμως μόνον τὸ ἀριστον δύναται νὰ θέλῃ, ὥς ἀπαιτεῖ τοῦτο μία θεμελιώδης ἀρχή, τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων δὲν παύει ἐπαναλαμβάναν. Τί ὅμως εἶναι τὸ ἀριστον, ἐπαφίεται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, οὕτω δὲ καθίσταται διὰ τὸν Πλάτωνα ὀξύτατον τὸ ζήτημα τῆς Θεοδικίας. Δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἰδεώδεις ἀρχαιοτάτοι Ἀθηναῖοι καταποντίζονται ἐν τῷ μεγάλῳ κατακλυσμῷ, καθ' ὃν τρόπον οἱ Ἀτλαντες, οἵτινες ὑπῆρξαν περισσότερον ἄξιοι τοῦ τοιούτου τέλους, ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης, αἱ ὁποῖαι πλήττουσιν ἕκαστον, ἐρωτᾶται ὅχι μόνον ἂν αὐταὶ εἶναι καλὰ ἢ κακαὶ δι' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ μήπως ἄρα γε ἀνώτερόν τι συμφέρον ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ θυσίαν τινά. Οὕτω κατὰ τὴν ἄποψιν ταύτην ἡ δύναμις τῆς τέχνης εὐρίσκει ἡδὴ εἰς τὴν θέσιν τοῦ θείου ὄριον, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὴν σοφιστικὴν. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Πλάτων δὲν ἀρκεῖται εἰς τοῦτο. Ἀφοῦ ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Πολιτείας (604 B κ.ἐπ.) ἐξέφρασε τὴν ἀβεβαιότητα ἡμῶν περὶ τοῦ τί πραγματικῶς ὠφελεῖ ἡμᾶς, ζητεῖ παρὰ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀγωνίζηται νὰ ἐξουδετερώη τὰ πλήγματα τῆς μοίρας διὰ τῆς ἰδίας προσπαθείας. Εἰς ταῦτα προστίθεται μία δευτέρα ἀβεβαιότης, τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων μετὰ τοῦ Διαφωτισμοῦ συμερίζεται, ἐξηγῶν ὅτι ἡ τύχη διατηρεῖ ἀνεξέλεγκτον περιοχὴν, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Πλάτων σιωπᾷ ἐν τοῖς Νόμοις, διότι ἄλλως θὰ διετάρασσε τὸν εἰρηδὸν αὐτοῦ, ἐνῷ ἀντιθέτως ἐν τῷ Τιμαίῳ ἀκριβῶς ἀποδίδει ἐν τούτῳ μεγάλην σημασίαν. Ἡ τύχη ἔχει τὸ πεδῖον δράσεως αὐτῆς ὅχι μόνον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κοσμικῇ σφαίρᾳ. Ὁ Θεὸς δημιουργὸς ἠδυνήθη νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν κατὰ λόγον αὐτοῦ τάξιν ὅχι ἐξ ὁλοκλήρου, ἀλλὰ μόνον διὰ τὰ πλείστα τῶν φαινομένων. Ἡ ἐπιρροή αὐτοῦ φθάνει μόνον μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ δύναται νὰ πείσῃ τὴν ὕλην. Ἀπομένει ἄρα μικρὸν πεδῖον δι' ὕλικὴν αἰτιοκρατίαν, ἡ ὁποία ἔχει ὥς ἀποτέλεσμα τὸ τυχὸν ἄτακτον, ἥτοι διὰ τύχην ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἐνὸς συμφώνου μὲν πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλ' οὐχὶ συνειδητῶς κατευθυνομένου γίνεσθαι. Παρὰ τὴν ὕλικῃς προελεύσεως τύχην ταύτην ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ὧν τὰ ἀποτελέσματα δύναται νὰ ἐμφανίζωνται ὡς τύχη, καὶ δὴ καὶ δυνάμεις

προερχόμεναι ἐξ ἀνθρώπων ἢ ἄλλων ζώων οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον καὶ ἐκ δαιμόνων. Πάντα ταῦτα δύνανται νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν ἀνθρώπον ἀπροόπτως ἔξωθεν καὶ ὥς ἐκ τούτου νὰ ἐμφανίζονται ὡς τύχη, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς δὲν εὐθύνεται, χωρὶς εἰς ἑκάστην περίπτωσιν νὰ δύναται τις νὰ εἴπῃ μέχρι ποίου σημείου τὸ θεῖον σχέδιον διαταράσσεται. Ὁ Πλάτων ὅμως συντάσσεται πρὸς τὴν ὀρθολογιστικὴν ἄποψιν, καθ' ἣν ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ προσπαθήσῃ νὰ κρατήσῃ τῆς τύχης διὰ τοῦ νοῦ καὶ ὅχι ὀλιγώτερον διὰ τοῦ μέσου τῆς τέχνης. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος, καθ' ὃν τρόπον ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Θουκυδίδης, ἀναζητεῖ τὴν ὑπαιτιότητα διὰ τῆς ἀποτυχίας κατὰ πρῶτον παρ' αὐτῷ τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ. Οὕτω ἐν τοῖς Νόμοις ἡ παρακμὴ τῆς Μεσσηνίας καὶ τοῦ Ἀργους ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀνοδὸν τῆς Λακεδαίμονος, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῆς Περσίας ἐμφανίζεται ὅχι ὡς ἀπλὴ τύχη μόνον. Καὶ ἐν τῷ περὶ τοῦ ἄλλου κόσμου μύθῳ τῆς Πολιτείας ἀφοῦ εἶδε τὰ πράγματα προσεκτικώτερον ὁ ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἀναγκάζεται ἀμέσως καὶ πάλιν νὰ μετανοήσῃ διὰ τὴν ἐκλογὴν μοίρας, ἣν εἶχε κάμει πρὸ τῆς ἐνεστώσης ζωῆς, χαρακτηρίζεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἀτυχὴς κατηγορεῖ τὴν τύχην καὶ τοὺς δαίμονας καὶ πᾶν ἄλλο πρᾶγμα ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ του. Παρὰ ταῦτα ὁ ἀνθρώπος βλέπει ἑαυτὸν διαρκῶς ἀντιμέτωπον τυχῶν, περὶ τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζει πόθεν ἔρχονται, ἡ ἀνεξήγητος ὅμως ἀτυχία, τὴν ὁποίαν ὁ Θουκυδίδης θὰ ἀπέδιδεν εἰς τὴν τύχην, δύναται, πάντοτε κατὰ τὸν Πλάτωνα, νὰ προέρχεται ἐκ θείας βουλῆσεως, καὶ ὅταν λέγῃ ὅτι οἱ ἀνθρώποι συμπεριφέρονται ὡς νευρόσπαστα, εἶναι ἐν τούτοις ὁ Θεὸς ἐκεῖνος, εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται, εἶναι δὲ εἰς αὐτοὺς ἐπιτετραμμένον νὰ παίξωσι καὶ οἱ ἴδιοι τὸ μέρος αὐτῶν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Πλάτων δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ν' ἀποδείξῃ καὶ μερικῶς τὴν Θεοδικίαν, ἥτις κατ' αὐτὸν ὑπάρχει ἀκλόνητος, ἀφοῦ μάλιστα εἰς τὸ βάθος εὐρίσκεται ἡ πεποιθήσις αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα δὲν εἶναι ἄξια πολὺ σοβαρᾶς προσοχῆς. Ὁ φιλόσοφος ἦτο ἐστραμμένος πρὸς τὸ αἰώνιον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ζωῆς εὐρέων λαϊκῶν στρωμάτων, ὅσον καὶ ἂν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ γήρατος αὐτοῦ ἐνεφανίσθῃ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου ὡς ἐγγὺς τοῦ λαοῦ εὐρισκόμενος.

Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι προσιωνίζει τὸ μέλλον τὸ ὅτι ὑπὸ τὸ νηφάλιον βλέμμα τοῦ Ἀριστοτέλους¹ ἡ τύχη καὶ τὸ πέραν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου προχωροῦν αὐτόματον προσέλαβε καὶ πάλιν ἀμέσως διαστάσεις, λόγῳ δὲ τοῦ ἀτάκτου καὶ ἀδυνάτου νὰ ὑπολογισθῇ ἐξέφυγε τῆς ἐπιστημονικῆς συζητήσεως, ἔτυχεν ὅμως ἀπ' ἐτέρου φιλοσοφικῆς ἀναγνωρίσεως, ὡς ἔν τινι μέτρῳ προϋπόθεσις ἀπαραίτητος τῆς εὐδαιμονίας, ἥτις καὶ ἐνισχύθη ἔτι περισσότε-

1. Πρβλ. Cioffari 16 ἐπ. Buriks 54 ff. F. Dirlmeier, Aristoteles, Nikomachische Ethik, Darmstadt 1956, 286.

ρον παρὰ τῷ Θεοφράστῳ. Ἦδη δὲ ἦλθεν ἡ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ¹ μὲ τὰς ἐναλλασσομένας τύχας μεγάλων δυνάμεων καὶ προσωποποιτήτων, οὕτω δὲ ἦδη Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς², ὅστις εἶχε πορευθῇ ὁ ἴδιος τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας, εἶχεν ἀρκοῦντως ἀφορμὰς, ἵνα ἐπιδιοθῇ εἰς παρατηρήσεις περὶ τῶν ἀπροόπτων περιπετειῶν τῆς τύχης³ πεντήκοντα ἔτη πρότερον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προῖδη τις ὅτι ἡ κοσμοκράτειρα περσικὴ αὐτοκρατορία θὰ ἀνετρέπετο ὑπὸ τῶν τότε εἰσέτι ἀγνώστων Μακεδόνων. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνους, ὡς λέγει, ἡ τύχη παρέσχε τὴν εὐτυχίαν μόνον ἐν εἵδει δανείου μέχρις οὗ καὶ πάλιν μετέβαλε γνώμην. Ἄν ἡ τύχη ἦτο ἤδη δι' αὐτὸν τὸν περιπατητικὸν φιλόσοφον τυφλή, ἔδει ἡ ἐντύπωσις περὶ τοῦ ἰδιοτρόπου αὐτῆς νὰ κυριαρχήσῃ κατ' ἀνάγκην παρὰ τῷ λαφῶ, περὶ οὗ πρὸ ἄλλων μαρτυροῦσιν οἱ Κωμικοί⁴. Τί ἄλλο δφεύλομεν νὰ πράττωμεν ἢ νὰ ἀνεχώμεθα τὰ πλήγματα αὐτῆς ἀνδρικῶς καὶ γενναίως! Ἡ ἀταραξία καθίσταται καὶ διὰ τὴν « φιλοσοφίαν τῆς ἐποχῆς » τὸ ἰδεῶδες. Ὁ στωϊκὸς σοφὸς εἶναι τῆς τύχης ἀήτητος, ἀποτελεῖ δὲ ἀρχὴν τῶν κυνικῶν τὸ « τύχη μὴδὲν ἐπιτρέπειν ». Ὅθεν τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα ἀποβάλλουσι τὸ βάρος αὐτῶν ὃ μὴ δυνάμενος νὰ φέρῃ αὐτὰ ἔχει τὴν τύχην ἐν ἑαυτῷ (Μενάνδρ. ἀπόσπ. 468 Kōrte). Δὲν ἠδύνατο ὁμως πᾶς τις νὰ στραφῇ οὕτω πρὸς τὰ ἔσω. Ὁ κοινὸς ἄνθρωπος ζητεῖ παρὰ τῆς τύχης εὐτυχίαν ὑποκίπτουσαν εἰς τὰς αἰσθήσεις, παραπονεῖται δέ, ὅταν ἡ ἐπιθυμία του δὲν εἰσακούηται. Ὁ ἐκ τῶν προτέρων ἄρα ὑπολογισμὸς εἶναι καπνὸς καὶ φληναφήματα (Μενάνδρ. ἀπόσπ. 417). Καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Πολύβιος δὲν ἔχει τὴν δύναμιν, ἵνα ἐπιβάλλῃ εἰς σημεῖον ἐπαρκὲς τὴν ἰσχὺν τῆς λογικῆς ἐναντι τῆς τύχης, ὅσον καὶ ἂν κατακρίνῃ τοὺς ἀδελφίους ἱστορικοὺς, οἱ ὅποιοι ἀποδίδουσι τὰ πάντα εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τοὺς Θεοὺς, ἀντὶ νὰ προσέξωσιν εἰς τὰ ἀντιληπτά αἷτια τῶν γεγονότων (X. 5, 8)⁴. Εἶναι κάτι τὸ ὅτι ὁ Ἐπίκουρος υἱοθετεῖ καὶ πάλιν τὴν ἄποψιν τοῦ Δημοκρίτου : « βραχεῖα σοφῶν τύχη παρεμπίπτει, τὰ δὲ μέγιστα καὶ κυριώτατα ὁ λογισμὸς διώκηκε » (κυρ. δόξ. 16). Ναὶ μὲν ἡ τύχη κατὰ τὸ ἀπόσπ. 489 Us. ἔχει ἀρκετὸν χῶρον, ἵνα πέμψῃ εὐχάριστα καὶ δυσάρεστα, τὰ ὅποια ὁ σοφὸς οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ἀνεχθῇ, ἡ σοφία ὁμως αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν μετὰ τῆς τύχης.

1. O. Immisch, Sitzungsberichte Akad. Heidelb. 1919, 7, S. 79 ἐπ. W. W. Jaeger, Hermes XLVIII 1913, 442 ff. = Scripta minora I, Roma 1960, 49 ff. W. G. Schmid, Rhein. Mus. CII 1959, 173 ff.

2. E. Bayer, Demetrios Phalereus, Stuttg. - Berl. 1942, 164 ἐπ.

3. J. Gunning, De Nieuwe Attische Comedie als bron voor de kennis der Grieksche Religie, Amsterd. 1940 (dazu Theol. Literaturztg, 1941, 320 ἐπ.). Ἐπίσης καὶ παρὰ τῇ Νέῃ Κωμῳδίᾳ οἱ θεοὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἴστανται ὀπισθεν τῆς τύχης (W. Ludwig, Philologus CV 1961, 44 ἐπ., 247 ἐπ.).

4. Lit. s. Nilsson II 194, 1. H. Werner, Der Untergang Roms, Stuttg. 1939, 72 ἐπ.

Οἱ στωϊκοὶ ¹ ὅμως ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι προβάντες εἰς τὸ ἀποφασιστικὸν βῆμα καὶ πληρώσαντες ἀκόμη καὶ τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀφήσει ἀκόμη καὶ ὁ Πλάτων, διὰ τῆς ἐμφανίσεως μιᾶς βαθείας θεοδικίας. Ὁ κόσμος κυβερνᾶται ὑπὸ λόγου, ὅστις οὐδὲν ἀφίνει ἐκτός, ὑπὸ λόγου, ὅστις εἶναι ταυτοχρόνως εἰμαρμένη καὶ πρόνοια. Ἡ εἰμαρμένη εἶναι « αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη », παρὰ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται πλέον νὰ ὑπάρχῃ αὐθαίρετος τύχη, ἡ δὲ πρόνοια μεριμνᾷ, ὥστε πᾶν ὅ,τι συμβαίνει νὰ εἶναι καθ' ὃν τρόπον συμβαίνει καὶ κατ' οὐδένα ἄλλον καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον τὸ καλλίτερον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποσπασθῇ τις ἐκ τοῦ ἐν εἶδει ἀλύσεως, τὰ πάντα πρὸς ἄλλα δεσμεύοντος αἰτιώδους συνδέσμου. Ὁ στωϊκὸς δύναται νὰ ὁμιλῇ περὶ τύχης μόνον ὅταν ἔχῃ ἐν νῷ αἰτίαν τινά, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει εἰσέτι διίδει. Ὁ λόγος ἔπεισε λοιπὸν ἤδη τὴν ὕλην καθ' ὁλοκληρίαν, ἵνα ἐκφρασθῶμεν πλατωνικῶς, κατέστη ὅμως ὁ ἴδιος ὕλη. Τὸ αἰτιοκρατικὸν οἰκοδόμημα τοῦ κόσμου ὑφίσταται ἐν ἑαυτῷ, ὁ δὲ Θεὸς ἐξακολουθεῖ ἐμπνέων ἐμπιστοσύνην, παραμένει ὅμως ἀδυσώπητος.

Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅμως ὁ Θεὸς ἐγένετο πνεῦμα καὶ ὑψώθη ὑπεράνω τοῦ Κόσμου. Οὐδὲν ἀφηρέθη ἐκ τῆς Προνοίας καὶ τῆς Παντοδυναμίας αὐτοῦ, ὁ δὲ πιστὸς δύναται νὰ ἐξαρτήσῃ ἑαυτὸν ἐκ τῆς συμβουλῆς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει ὅρια καὶ δὲν ἀνέχεται τύχην ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τυφλῶς τυχαίου συμβεβηκότος. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ δὲν ἀπαντᾷται ἡ λέξις τύχη μετὰ τῶν παραγῶγων αὐτῆς, ἔστω καὶ ἂν ἐνίοτε παρεισφῇ ἡ λέξις « τυχὸν » ἢ « εἰ τύχοι ». Καὶ ἐπέζησε μὲν ἡ τύχη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ μέχρι τοῦ νεοελληνικοῦ παραμυθίου, κατέστη ὅμως ἀβλαβής. Ὁ Χριστιανισμὸς ἔφερε τὴν τελείωσιν τῶν τάσεων τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν στωϊκῶν, ἔσχε δὲ τὴν δύναμιν νὰ κυριεύσῃ τὸν λαὸν ὁλοκληρωτικῶς.

HANS HERTER

1. A. d. Bonhöffer, Epiktet und das Neue Testament, Giessen 1911, 237. A. Anwander, Ztschr. f. Religions u. Geistesgesch. I 1948, 315 ff.

2. Περί τῆς πρὸς τὴν (γενικὴν ἢ ἀτομικὴν) Τύχην ὁδοιπορίας, τὴν ὁποίαν ποιεῖ λαοῦ γῆς εὐρύσκομεν, Γ. Α. Μέγας, Λαογραφία XV 1953, 1 κ.ἐπ.